

УДК 159.9:[316.624.3:373]

СУЧАСНА ШКОЛА – БЕЗПЕЧНИЙ ПРОСТІР ЧИ АРЕНА ЗНУЦАНЬ?

Закалик Г.М., старший викладач
кафедри теоретичної та практичної психології
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Войцеховська О.В., к. психол. н.,
асистент кафедри теоретичної та практичної психології
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Шувар Н.М., к. біол. н.,
учитель
Середня загальноосвітня школа № 23,
магістрант психології
Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

Статтю присвячено проблемі булінгу в сучасному освітньому просторі. Визначено його переважаючі форми у шкільному колективі. Показано взаємозв'язок між рівнем і формою агресії та схильністю до булєрства. До агресії високу схильність проявляла частина дітей-булєрів та його оточення. Водночас були й діти-жертви.

Ключові слова: булінг, шкільний булінг, форми булінгу, причини булінгу, агресія, вербальна агресія, невербальна агресія.

Закалык Г.М., Войцеховская О.В., Шувар Н.М. СОВРЕМЕННАЯ ШКОЛА – БЕЗОПАСНОЕ ПРОСТРАНСТВО ИЛИ АРЕНА ДЛЯ ИЗДЕВАТЕЛЬСТВ?

Статья посвящена проблеме буллинга в современном образовательном пространстве. Определены его преобладающие формы в школьном коллективе. Показана взаимосвязь между уровнем и формой агрессии и способностью к булєрству. К агрессии склонны часть детей-булєров и их окружение. Одновременно были и дети-жертвы.

Ключевые слова: буллинг, школьный буллинг, формы буллинга, причины буллинга, агрессия, вербальная агрессия, невербальная агрессия.

Zakalyk H.M., Voitsekhovska O.V., Shuvar N.M. MODERNDAY SCHOOL – SAFE SPACE OR TORTURE ARENA?

School restructuring is a very sensitive issue in the modern Ukrainian society. A school has to ensure that its graduates are well-rounded individuals who have integrity, are capable of becoming innovators and making decisions in accordance with the necessities of the time, and at the same time are patriots whose actions are based on moral and ethical norms.

However, even today we still have to face the problem of bullying at schools, which is a certain group of children picking on other children, and which is a serious violation of every child's right to respect, personal dignity and inviolability.

Teenagers are the ones suffering from the uncertainty of social, economical and moral climate of the country more than any other age group. They have lost their system of values and ideals (old ones have been destroyed, new ones haven't been created yet).

As a result of these processes we have aggression in schools. Aggressive teenagers differ in personal characteristics and behaviour patterns but have certain common features such as poor and primitive value-based orientations, lack of hobbies, narrow and unstable interests. Some of them demonstrate low level of intellectual development, high susceptibility to suggestion, propensity for copying others as well as emotional rudeness and anger they, first of all, direct towards their peers.

Researching the definition of teenage aggression as a socio-psychological phenomenon indicates that it is viewed as aggressive actions of an individual that is being shaped mainly in the process of early socialization in childhood and teenage years.

The study shows that teenage aggression takes on mostly verbal form (negative emotions directed at peers and elders – threats, yells, arguments and swear words), but can sometimes take on the form of physical aggression, aggravation and holding grudges.



To aggression inclined part of children of bully and their surroundings. At the same time there were children-victims.

Key words: *bullying, school bullying, forms of bullying, reasons of bullying, aggression forms, level aggression, physical aggression, verbal aggression.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві гостро поставлено питання про перебудову української школи. Вона має забезпечити випуск цілісної, всебічно розвиненої особистості, котра б стала інноватором, готовою до ухвалення рішень на вимогу часу і була патріотом, яка діє згідно з морально-етичними нормами. У такій школі вчитель діятиме за принципами академічної свободи, а школярі матимуть простір для творчості.

Це серйозні посилення для громадськості. Адже їх очікували не одне десятиліття.

Однак суспільство й сьогодні зустрічається з проблемою булінгу в шкільному середовищі і щодо цього неодноразово піднімає питання. Виявлено основні проблеми, що породжують булінг. З'ясовані закономірності його прояву. Висвітлено основні характеристики дітей, котрі схильні до булінгу. Показані наслідки булінгу для кожного з його учасників – булера, жертви і тих, хто стоїть по обидві сторони цього явища. У закордонних виданнях до цієї проблеми привертають увагу уже кілька десятків років поспіль. Її визначають як ганебне явище, яке переслідує дітей у школі.

Сам термін “bullying” в українській інтерпретації звучить як цькування, залякування, шкільне насильство, шкільне хуліганство, шкільна дідівщина, шкільний терор, булінг. Його прояви є не чим іншим як інтервенцією одного учня (учнів) у життєво важливий простір іншого (інших), що може виявлятися у різних формах.

Ці знущання однієї частини дітей над іншою відбувається із суттєвим порушенням прав кожної дитини – права на повагу й особисту гідність; права на життя, особисту недоторканість та заборону насильства, катування, жорстокого поводження і покарання. Це є прямим порушенням рівності усіх (незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та здібностей).

Складність соціалізації сучасного підлітка пов'язана з тим, що він живе в умовах перенасиченого інформаційного простору, періодичних екологічних і економічних криз та техніко-технологічних перетворень, що пред'являють нові вимоги і глибинно впливають на нього. Це часто вибиває його із звичної колії шкільного життя і може суттєво відобразитися на життєвій позиції. Такі події можуть розвивати почуття протесту, часто неусвідомленого, та водночас зростає їх індивідуалізація, яка при втраті за-

гально-соціальної зацікавленості веде до егоїзму. Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальної, економічної й моральної обстановки в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях і ідеалах, адже старі зруйновані, а нові не створені.

Наслідками таких явищ стає прояв шкільної агресії. Агресивні підлітки, незважаючи на всю відмінність їх особистісних характеристик і особливостей поведінки, мають деякі загальні риси: бідність ціннісних орієнтацій, примітивність, відсутність захоплення, вузькість і нестійкість інтересів. У частини з них низький рівень інтелектуального розвитку, підвищена навіюваність, висока схильність до копіювання, недорозвиненість етичних уявлень. У таких підлітків спостерігається крайня самооцінка (або максимально позитивна, або максимально негативна), егоцентризм, переважання захисних механізмів над іншими механізмами, що регулюють поведінку. Їм властива емоційна грубість, озлобленість, яку вони проявляють проти однокласників. Серед агресивних підлітків зустрічаються і діти добре інтелектуально та соціально розвинені. У них агресивність виступає засобом підняття престижу, демонстрація своєї самостійності, дорослості.

За оцінками експертів із питань дитинства, щорічно 2–3 мільйони дітей у світі стають жертвами жорстокого ставлення до них. Проте і ця цифра може бути надто заниженою, оскільки діти часто соромляться або бояться розповісти про те, що над ними знущаються, або не знають іншого ставлення до себе і тому вважають його нормою.

Жорстоке ставлення до дитини у межах шкільного колективу – це всі форми фізичного та психологічного насильства, вчинення побоїв або застосування вербальних і невербальних образ; неухважне, недбале або жорстоке ставлення. Насильство – це будь-яке приниження людини, панування волі однієї людини над волею іншої, що порушує її конституційні права на особистісну недоторканість (у фізичному і духовному розумінні).

Байдужість дорослих часто призводить до того, що дитина підпадає під неодноразові фізичні покарання чи психологічні знущання, відчуження її від колективу однокласників (аутсайдер). Це завдає їй постійних психотравм. Булер також зазнає наслідків.

Тобто для кожного учасника (пасивного чи активного), булінг може провокувати непередбачувані проблеми не лише у шкільному житті дитини (зниження якості навчання, некомфортне перебування у класі, небажання відвідувати школу), але й мати низку негативних наслідків і надалі (неадекватне сприйняття власної індивідуальності та реальності, страхи та фобії, психосоматичні порушення, невротичні та депресивні розлади; відхилення у поведінці – адиктивна, кримінальна, суїцидальна) тощо. Тому проблема шкільного булінгу залишається актуальною і потребує ретельного вивчення у Новій українській школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шкільне оточення – основне соціальне середовище дитини, де вона проводить значну частину свого часу і здобуває навички колективної співпраці, вчиться жити у соціумі. Для формування її як багатогранної особистості досить важливим є, щоб вона почувалася комфортно у стосунках з учителями та учнями свого класу, відчувала емоційну та моральну підтримку з боку шкільного оточення. Це сприяє розвитку суб'єктивного сприйняття дитиною освітнього процесу, виробляє у неї бажання вчитися, зумовлює комфортність взаємин з учнівським та педагогічним колективом. На основі цього формується позитивне сприйняття дитиною ставлення до себе однопіткв, вчителів та учнів інших класів школи. Воно сприяє формуванню привабливого ставлення освітнього простору і бажання позитивного контакту з оточенням.

Водночас доволі часто дитина може зустрітися віч-на-віч із насильством, яке викликане іншим однолітками чи учнями старших класів.

Проблему насильства в учнівському колективі почали активно обговорювати приблизно з 60–70-х років ХХ ст., коли у Швеції, США (а згодом у Німеччині, Польщі та інших країнах Європи) суспільство серйозно замислилося над існуванням зв'язку між явищами девіантної та агресивної поведінки у соціумі. У ці роки проблему булінгу почали трактувати як психологічну.

Дослідження дефініції агресії підлітків як соціально-психологічного феномена вказує на те, що її розглядають як агресивні дії людей і можуть бути названі і як делінквентна (насильницькі кримінальні злочини), і як девіантна (бійки з однолітками), і як нормальна адекватна (агресія в спорті, при самозахисті) поведінка [1]. Як засвідчують концепції та теорії розвитку особистості, агресивність формується переважно у процесі ранньої соціалізації в дитячому та підлітковому віці [2]. У пубертатний період

вона може виявлятися в підлітковій демонстративності, асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм) чи набувати крайніх форм і виявлятися у жорстокості та агресивності. Особливу небезпеку вони складають у шкільному середовищі і мають прояви знущань, цькування та інших форм агресії [3].

Як зазначає Д. Олвейс, булінг – це форма агресивної поведінки, що характеризується умисним повторенням і шкідливим зловживанням влади проти жертв, які не можуть себе захистити [4; 2]. Він набуває різних форм, що можна віднести до одного з чотирьох типів [5, с. 211; 6, с. 193]:

– *фізична форма насильства* чи *фізичне залякування*, зокрема завдання ударів, штовхання, пошкодження або крадіжка власності, здирство;

– *словесна форма насильства*, зокрема усне залякування, обзивання, глузування або висловлювання, якими ображається стать, раса або сексуальна орієнтація;

– *соціальна форма насильства*, зокрема соціальне виключення чи розповсюдження чуток або пліток;

– *письмова форма насильства* (написання записок або знаків, що є болючими чи образливими). Різновидом письмової можна також розглядати *електронну форму насильства*, або *кібербулінг* (розповсюдження чуток та образливих коментарів звикористанням електронної пошти, мобільних телефонів, сайтів соціальних мереж).

Суть булінгу полягає не лише у проявах агресії чи злості, які застосовує кривдник, а в почуттях агресора – зверхності, презирстві і відразі щодо жертви [7, с. 177].

Необхідно зазначити, що виникнення булінгу має під собою певні мотиваційні цілі. Він може зумовлюватися заздрістю або слугувати помстою, викликатися відчуття неприязні або прагненням відновити справедливість; це й боротьба за владу, і потреба підпорядкування лідерів. Мотивом може бути нейтралізація суперника і можливість самоствердження аж до задоволення садистських потреб окремих осіб [8].

У світовій практиці булінг трактується як прояв дискримінації однією дитиною іншої, що виражається у фізичних і психічних формах насильства [8]. Він має окреслену структуру, у якій виокремлюють три елементи: переслідувача (булер), жертву та спостерігача. [9, с. 58]. Особа булера (bully) визначається як хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник. Булерами стають учні, які відчувають сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів. Вони імпульсивні й легко шаленіють; часто зух-



валі та агресивні в ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); не виявляють співчуття до своїх жертв; часто фізично сильніші за інших [4]. Жертвами булінгу часто стають діти, які є фізично слабкішими за своїх ровесників, можуть мати фізичні вади, певні психологічні проблеми (низька самооцінка, підвищена тривожність, сором'язливість, закритість до спілкування, комплекси неповноцінності). Водночас це можуть бути й діти, які є імпульсивними чи гіперактивними. Серед жертв булінгу виділяють також дітей як із незаможних родин, скромно одягнутих, так і тих, які мають недостатньо розвинені соціальні навички, мають проблеми із соціально-психологічною адаптацією або ж обдаровані і талановиті діти, які совісно навчаються, беруть участь у різних конкурсах і змаганнях. Тобто це діти, котрі не вписуються в уяву булера, над ними починається жорстоке знущення.

Необхідно звернути увагу на феномен «втраченого моменту». Ним є ставлення до дитини у початковій школі. Воно може бути спровоковано учителем, який обирає собі улюблених дітей і виділяє тих, котрі йому не до вподоби. Це сильно відображається на ставленні до такої дитини з боку однолітків. Тому важливо, щоб дорослі могли втрутитися та зупинити насилля. Уже в молодшій школі учням необхідно пояснити те, як називаються ті чи інші вчинки та показати те, як слід вирішувати конфлікти. Але часто ані батьки, ані самі вчителі не втручаються у такі обставини. Замість правильно розставлених для дітей і батьків акцентів можна почути «між хлопчиками споконвіку існували бійки», а «дівчатка шукають слабших, щоб словесно образити, є схильними до пліток». Таке маскування епізодів булінгу, відсутність негайного втручання дорослого і проведення відповідного аналізу ситуації, не надання адекватної допомоги всім учасникам, часто спричинює замовчування або ж невірну інтерпретацію подій.

Із віком дитини булінг також стає дорослішим. Підліткам про нього стає говорити ще складніше. Дитину переповнює відчуття сорому, страху, невпевненості у собі або бажання впоратися самотужки. Їй здається, що допомога дорослих може або усе зіпсувати, або ще більше нашкодити. Наступає важка завіса мовчання, непорозуміння, замикання у собі. Дитина залишається надинці з проблемою, яка виникла.

Тобто типові жертви булінгу мають певні риси, які виражаються у слабкості (порівняно з агресором): вони полохливі, вразливі, невпевнені в собі, нещасні [9, с. 59].

Ще однією категорією дітей, яка також зазнає суттєвих психологічних травм булін-

гу, є свідки. За даними ЮНІСЕФ (2017 рік), 48% дітей ставали свідками булінгу і нікому не розповіли про пережите. Пережита травма свідками булінгу часто розглядається як апатія, що часто переростає у відсутність почуттів або ж переживається як дискомфорт, нездатність чи неможливість захистити товариша, який потрапив у біду. Виникає психічна напруга, яка має негативні наслідки, що порушує Я-концепцію особистості.

Спиралючись на це, необхідно зазначити, що у віці, коли дитина є найбільш вразливою, коли вона проходить активний процес соціалізації та формує власну систему цінностей і пріоритетів, оволодіває різні моделі поведінки, то настає момент, коли вона, на жаль, обирає булінг як модель поведінки у міжособистісних чи суспільних стосунках [10, с. 85].

Постановка завдання. Метою дослідження було виявлення булінгу в освітньому просторі як соціально-психологічної проблеми та його залежність від проявів форм та рівня агресії підлітка. На основі цього були визначені такі завдання:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми шкільного булінгу, виявити його види та причини виникнення;

2) на основі емпіричного дослідження з'ясувати розуміння підлітками поняття «насилля» та виявлення його видів;

3) установити закономірності впливу знущення від форм та рівня агресії підлітків.

Як уже зазначалося, насильство у школі або шкільний булінг – це агресивна й негативна поведінка дітей шкільного віку, яка призводить до цькування іншої дитини з метою приниження, залякування або демонстрування сили [10, с. 84].

Його основними характеристиками є емоційне приниження, знущення над почуттями людини, що призводить до виключення її з групи. Близьким за змістом є поняття «мобінгу» (від англ. – натовп, глум), що означає психологічний терор, який здійснює група стосовно особистості [11, с. 303]. Основними компонентами булінгу є систематичність, повторюваність, навмисність дій та прояв неоднакової влади і фізичних можливостей дітей.

У булінгу завжди бере участь група учнів. Лідер групи – булі (булер) – виявляє певну фізичну силу стосовно переслідуваної дитини-жертви, а інші – наслідують його поведінку і беруть участь у цькуванні. Така поведінка булера і його підлеглих дає групі переслідувачів внутрішній імпульс, створює ефект причетності, згуртування. Інший результат спільного цькування – послаблення почуття відповідальності за свої

дії. Адже не одна особа, а декілька бере участь у цькуванні, що ніби виправдовує їх дії і перед дорослими, і перед іншими однолітками. Коли усвідомлення особистісної відповідальності слабшає, гальмуються і стримувальні механізми [8].

Значну роль у виникненні булінгу відіграє сім'я. І в сім'ї агресорів, і в сім'ї жертв спостерігаються неконструктивні стилі вирішення конфліктів, відзначаються проблеми у комунікації.

Стиль виховання, якого дотримуються деякі батьки, не є ідеальним, і не є авторитетно-демократичним. Діти-агресори досить часто спостерігають ситуації насильства у сім'ї, а також часто самі зазнають тілесних покарань. Через те, що дитина не може протистояти батькам, формується «коло насильства»: дитина бачить насильство у сім'ї, а відтворює його у навчальному закладі. Однак, як зазначають іноземні дослідники, це лише тимчасове явище, адже згодом насильник, виростаючи, застосовує насилля у власній родині і цикл повторюється у наступному поколінні.

Такі явища можуть спостерігатися й у сім'ї жертви шкільного булінгу. Дитина сприймає цю поведінку, як зразок: знуцання є скрізь і це нормально.

Часто діти, які отримали статус відторгнутих (ізолятів), об'єднуються у мікрогрупи, котрі переростають у так звані «групи ризику». Це можна сприймати як захисну реакцію тих, кого ображають, над ким здійснюють фізичне знуцання тощо. Відсутність корекційного впливу на таких учнів, інтеграція цих мікрогруп сприяє формуванню відхилень у поведінці учнів, зокрема не лише тих, які виявляють пресинг на інших, але й тих, кого цькують. Душевний і фізичний біль не дає дитині-жертві спокою. Це може ставати причиною наростання агресії у жертви булінгу. Одним із проявів можуть ставати агресивні дії жертви проти булера або будь-кого з його оточення.

Це створює у навчальному закладі та учнівському колективі нездоровий мікроклімат. Об'єднуючись між собою, такі учні порушують робочу атмосферу на уроці, викликають негативізм і роздратування у вчителів, висміюють або принижують однокурсників, конструктивно налаштованих на навчання.

У групі однолітків має місце ситуація соціального навчання: перший епізод насильницьких дій, що не отримав негативної оцінки з боку дорослих, стає «пусковим механізмом» для поширення таких ситуацій у групі.

Тому ми вважали за необхідне поряд з анкетуванням провести дослідження на

виявлення форм та рівня агресії серед учасників булінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу дослідження покладена методика «Діагностика стану агресії» (опитувальник Басса-Дарки), а отримані результати порівнювалися з попередніми дослідженнями [12, с. 127] за авторською анкетною «Мое ставлення до знуцання у школі» (Г.М. Закалик), методикою «Виявлення самооцінки підлітків», методика на виявлення рівня тривожності школяра «Шкала ситуаційної тривоги» (Кондаш).

У дослідженні взяли участь 100 підлітків віком 12–16 років (учні 6–10 класів однієї із загальноосвітніх шкіл м. Львова). Для обробки результатів дослідження та здійснення кореляційного аналізу використано Microsoft Office Excel 2003.

Відповідно до проведеного попереднього дослідження, нами було з'ясовано, що 41% досліджуваних зазнавали психологічне насильство від однолітків у формі вигаданих прізвиськ, образ та приклеювання ярликів. Із них 7% зазнавали постійного знуцання. У гендерному аналізі жертвами психологічного насильства (образи, прізвиська) більше були дівчатка, тоді як хлопці піддавалися і психологічному, і фізичному насиллю. Серед досліджуваних виявлено й булерів. Ними були 6% осіб від загальної кількості опитаних. Типові булери здатні завдавати шкоди психологічному та фізичному здоров'ю іншим. Причому 3% булерів вдавалися до частих образ. Булер, як правило, популярний у школі, його поведінку схвалюють. Булери завжди мають у своєму оточенні двох-трьох учнів, котрі є так званими пасивними учасниками, або «свитою». Дослідження показало, що таких було 23% від загальної кількості опитаних. Це може бути або найближче оточення булера – його друзі, або ті, хто вирішили, що вигідніше схвалювати його дії (навіть просто сміхом). Але рідко хто зізнається, що переходить на бік «свити» не тільки заради популярності, але з почуття самозбереження. Учні-«свита» можуть проявляти боязкість і, аби їх не цькували, приєднуватися до «обраних». Хоча часто це є поштовхом до агресивних дій.

Діагностування учасників дослідження на виявлення форм та рівня агресії показали таке. Серед учнів за середньостатистичними показниками виявлені низькі та середні рівні фізичної (4,5 за норми 1,55–5,73) і вербальної (8,2 за норми 4,85–9,79) агресій. Однак варто зазначити, що у значній частині сучасних школярів виявлені негативні почуття до однолітків і старших (46%), що часто виражалися як погрози, крик,



сварки та прокляття. Це є явними проявами вербальної агресії. Під час спілкування вони часто ігнорували проханнями інших, зневажали їх, звинувачували і принижували співрозмовника. Сучасні підлітки часто користувалися у розмові ненормативною лексикою (22%), спрямованою на конкретну людину або групу. Водночас 26% респондентів могли застосувати фізичну силу проти іншої людини.

У 12% виявлені прояви фізичної агресії на високому рівні. Тобто до фізичного насильства схильні не лише учні, які підпадали під категорію булера. Серед булерів до фізичного насилля вдавалися 4% опитаних. Водночас сюди ж потрапили й підлітки, які віднесені до «свити», – 2% учнів, «свідки» булінгу – 5%, а також підлітки-жертви – 1%. Тобто частина підлітків готова використовувати або ж застосовувала фізичну силу проти іншої особи. Вони також виражали негативні почуття через мову, схильні переходити від пасивного опору до активної боротьби проти звичаїв, що встановилися. Для таких осіб не властиві відчуття провини.

Варто зазначити, що серед досліджуваних 33% схильні до роздратування, що вказує на готовність до прояву негативних почуттів за найменшого збудження. Такі підлітки запальні і виявляють грубість.

Турбує й те, що у 24% респондентів високі показники щодо образи. Причому високий рівень образливості характерний для підлітків, які зазнавали частих образ від однокласників і не відчували підтримки з боку дорослих. Отже, такі учні здатні виявляти ненависть до оточення за дійсні і вигадані дії.

Частина підлітків (32%) виявляли середній рівень підозрілості. Тобто від оточення вони не очікували підтримки, а в них переважала недовіра і вони з обережністю ставилися до людей або ж переконані у тому, що інші люди можуть щось планувати стосовно них чи нашкодити їм. На це має бути звернена особлива увага психолога школи.

Сукупно щодо індексу агресивності, що складається зі шкал фізичної, вербальної і непрямой агресії, можна спостерігати, що для більшості учнів (56%) він був у межах норми і складав 21 ± 4 , а для частини (12%) – дещо завищеним $22,3 \pm 0,5$. Так само, як і індекс ворожості, який перебував на рівні $7,5 \pm 1,5$, що є вищим за норму завдяки високим показникам за шкалами підозрілості та образи.

Ураховуючи визначені раніше показники самооцінки у жертв булінгу (у 15% на низькому рівні) та особистої тривожності (у 16% підвищений рівень), можемо зауважити, що поява недовіри до оточення та відчуття за-

грози є характерними явищами для жертв булінгу [12, с. 128].

Водночас булери характеризувалися завищеною самооцінкою, яка позитивно корелювала з низьким рівнем особистісної тривоги (0,643, за $p < 0,005$). Водночас із завищеною самооцінкою корелювала фізична та вербальна агресія (0,545 та 0,612 відповідно, за $p < 0,005$). Тобто дії булера не покарані з боку оточення, тому вони готові й надалі можуть проявляти насильство стосовно однолітків. Для них характерними є прояви агресивності (як властивості особистості), і агресія, що проявляється як акт поведінки.

Отримані дані вказували на те, що булер із завищеною самооцінкою і проявами вербальної та фізичної агресії буде проявляти зверхнє ставлення до однолітків. Там, де він відчуває слабинуку у фізичній силі однокласника, боязкість жертви щодо того, щоб дати відкоша, наростає схильність до прямої або непрямой агресії. Якщо жертва виявляє низьку опірність, то він готовий до фізичного знущання над жертвою або до вербального цькування. Самовпевненість булера у непокараності дозволяє йому вдаватися до неодноразових дій проти жертви.

Висновки з проведеного дослідження.

Дослідження показало, що освітній простір і надалі є плацдармом, у якому побутує ганебне явище – булінг, тому частина дітей почувається незахищеною і вразливою. Відчуваючи фізичну силу, володіючи фізичною агресією та схильністю до образ іншого підлітка, булер учиняє неодноразові дії стосовно жертви. Агресори здатні застосовувати вербальну (негативні почуття до однолітків і старших – погрози, крик, сварки та прокляття) і фізичну агресію, а також роздратування. Жертви виявляли затаєну образу, прояви підозрілості, а в крайніх випадках могли вдаватися до агресивних дій.

Тому психологові школи потрібно звертати увагу і на тих учнів, які здатні чинити агресивні дії проти однолітків, і на тих, які стають об'єктами глузувань та знущань. Порушений процес соціалізації, що спричинює неадекватне сприйняття дитиною себе (занижена самооцінка, комплекс неповноцінності, беззахисність) породжує відсторонення від однолітків, самотність або ж часті прогули занять і неадекватне сприйняття реальності, підвищену тривожність, на тлі чого з'являються різноманітні фобії і характерні прояви неврозів.

Варто звертати увагу і на ту частину дітей, котрі бояться стати на захист скривдженої дитини.

Тому надалі планується розробка програми для дітей, які зазнають знуцань у шкільному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дроздов О.Ю. Соціально-психологічні фактори динаміки агресивної поведінки молоді: дис. ... канд. психол. наук (19.00.05). Чернігів. 2003. 225 с.
2. Крэйхи Б. Социальная психология агрессии / пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер. 2003. 336 с.
3. Антоненко О.Ю. Агресивна поведінка підлітків URL: <http://vuzlib.com/content/view/482/>.
4. Olweus D. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. Oxford, UK: Basil Blackwell; 1993.
5. Поляруш С.І. Поняття та проблема правового захисту від шкільного булінгу. Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Суми, 20–21 трав. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Суми, 2017. С. 211–213.
6. Smith P. K., Ananiadou K. The nature of school bullying and the effectiveness of school-based interventions. Journal of Applied Psychoanalytic Studies. 2003; 5 (2). P. 189–209.
7. Кормило О. Явище булінгу в освітньому просторі. Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія». 2015; вип. 35. С. 174–187.
8. Куртова С. Булінг у школі. Освіта. UA URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/ (дата звернення: 23.10.2017).
9. Прибиткова Н.О. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків, 2017. С. 58–61.
10. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. Відновне правосуддя України. 2009. № 1–2 (13). С. 84–93.
11. Beale A. V., Scott P. C. Bullybusters: Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. Professional School Counseling. 2001. Vol. 4. P. 300–306.
12. Закалик Г.М., Войцеховська О.В., Шувар Н.М. Булери та жертви булінгу як соціально-психологічна проблема безпеки особистості в освітньому просторі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. Том 2; Вип. 1. С. 124–130. (Index Copernicus International).

УДК 159.923:316.6

КОНСТРУЮВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Кириченко В.В., к. психол. н.,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті проводиться аналіз досліджень, які розкривають проблему соціалізації особистості у віртуальному соціальному середовищі. Аналізуються результати проведених нами досліджень, описуються особливості міжособистісної інформаційної взаємодії у соціальних мережах і формування уявлень про навколишнє середовище. Картина світу особистості у віртуальному інформаційному середовищі є результатом обміну інформацією між багатьма суб'єктами. Соціальні мережі полегшили процес соціальної комунікації за рахунок створення єдиного соціокультурного простору для здійснення взаємодії. Функціонування особистості відбувається у глобальному соціальному контексті, де уявлення про світ формується, у більшості випадків, на основі ставлення до нього інших осіб.

Ключові слова: соціальна віртуалізація, інформаційне суспільство, соціальні мережі, інформаційна діяльність.

Кириченко В.В. КОНСТРУИРОВАНИЕ КАРТИНЫ МИРА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

В статье проводится анализ исследований, раскрывающих проблему социализации личности в виртуальной социальной среде. Анализируются результаты проведенных нами исследований, описываются особенности межличностного информационного взаимодействия в социальных сетях и формирование представлений об окружающей среде. Картина мира личности в виртуальной информационной среде является результатом обмена информацией между многими субъектами. Социальные сети облегчили процесс социальной коммуникации за счет создания единого социокультурного пространства для осуществления взаимодействия. Функционирование личности происходит в глобальном социальном контексте, где представление о мире формируется, в большинстве случаев, на основе отношения к нему других лиц.

Ключевые слова: социальная виртуализация, информационное общество, социальные сети, информационная деятельность.